

NSUSO WA HAKELO EKA MALINGHENA YA NTHOLO WA MATIKO MAMBE

Xana i yini Leswintshwa?

- **31 Sunguti 2020 – Noti ya Nhlamuselo yi hetisisiwa**

[Noti ya Nhlamuselo ya 16 \(Humseo wa3\)](#) – Nsuso wa hakelo eka xibalo xa malinghena: Noti ya Nhlamuselo ya Malinghena ya ntholo wa matiko mambe. Noti leyi yi kana nhlamuselo na tirhiselo ra muholo eka nsuso wa hakelo eka ntholo wa matiko mambe eka xiyenge xa 10(1)(o)(ii).

- **Ti 22 Nhlangua 2019 - Engetelo wa leswintshwa eka Nsuso wa Hakelo eka Ntholo wa Matiko Mambe**

[Swivutiso leswi vutisiwaka hi xitalo](#) swi humesiwile eka nhlokomhaka ya nsuso wa hakelo eka ntholo wa matiko mambe. Hundzuluxo eka xiyenge xa 10(1)(o)(ii) xa Nawu wa Xibalo xa Malinghena wu tivisiwile naswona wu ta sungula ku tirha hi ti1 Nyenyankulu 2020. Swivutiso leswi vutisiwaka hi xitalo (FAQs) eka dokhumente leyi swi hlengeletiwile eka tshaku ra swivutiso leswi vatirhi, vathori na mani na mani va nga na swona mayelana na switandzhaku swa hundzuluxo.

Sisiteme ya xibalo yo ya hi vutshamo

Ku sukela hi ti1 Nyenyankulu 2001, Afrika-Dzonga ri sukile eka sisiteme ya xibalo yo ya hi xihlovo ku ya eka yo ya hi vutshamo eka vanhu. Leswi swi vurile leswaku vatshami va xibalo a va fanele va hakela xibalo eka malinghena ya misava hinkwayo (ku nga katsiwi misuso yin'wana ya hakelo) naswona lava nga ri ki vatshami va ta faneka ku hakela xibalo eka malinghena ku suka eka xihlovo lexi nga eAfrika-Dzonga. Ku kuma vuxokoxoko byo tala eka makhomele ya xibalo eka lava nga ri ki vaaki eAfrika-Dzonga, u komberiwa ku langutisa [webupheji ya lava nga ri ki vatshami](#).

Xana i mani mutshami wa xibalo?

I munhu loyi a nga mutshami hi xikongomelo xa xibalo eAfrika-Dzonga ku nga va hi ndlela yo vutshamo bya ntlovelo kumbe hi ndlela yo va kona hi nyama. Nongoti wa "mutshami wa ntlovelo" a wu hlamuseriwangi kahle naswona nkumisiso wa loko ku ve munhu i mutshami wa ntlovelo kumbe e-e eka swikongomelo swa xibalo wu fanele wu endliwa eka tshaku ra khesi-hi khesi. Nhlayo ya swivangeko yi fanele yi tekeriwa enhlokweni ku endla nkumisiso wolowo. [Noti ya Nhlamuselo ya3 \(Humeso wa3\): Mutshami: Nhlamuselo mayelana na munhu hi ntumbuluko - mutshami wa ntlovelo](#) yi veka nongonoko wa swivangelo leswi nga ta tekeriwa enhlokweni ku kumisisa loko ku ve munhu i munhu wa ntlovelo eka swikongomelo swa xibalo eAfrika-Dzonga.

Munhu a nga tlhela a va mutshami wa xibalo hi ndlela yo va kona hi nyama. Ku kuma vuxokoxoko byo tala mayelana na leswi, langutisa [Noti ya Nhlamuselo ya 4 \(Humeso wa 5\): Mutshami: Nhlamuselo mayelana na munhu wa ntumbuluko - xikambelo xo va kona hi nyama](#).

Munhu loyi a anakanyiwaka ku va a ri mutshami hi ku helela wa tiko rin'wana eka swikongomelo swa ntwanano wa xibalo a nga katsiwi eka nhlamuselo ya "mutshami". Swi landzela leswaku loko munhu a ringanela tanihi mutshami ehansi ka mutshami wa ntumbuluko kumbe ku va kona hi nyama, munhu yoloye a nge tekiwi tanihi mutshami wa Afrika-Dzonga eka swikongomelo swa xibalo loko munhu yoloye a ri mutshami wa tiko rin'wana loko a endla xikombelo xa ntwanano wa xibalo.

Xana hi wihi nkucetelo wa rhurho wa swa timali eka vutshamo bya xibalo?

Ku kuka mpasiso ku suka eka Banginkulu ya Afrika-Dzonga eka ku rhurha ku suka eka vonelo ra swa timali a swi hlanganisiwangi na vutshamo bya xibalo bya munhu. Rhurho swa timali i mhaka yin'we leyi faneleke ku tekeriwa enhlokweni ku kumisisa loko ku ve munhu u tshove vutshamo bya xibalo kumbe e-e. Vutshamo bya xibalo bya munhu a

byi tshoveki hi byoxe loko munhu a ruruhisa swa timali. Mhaka ya xiboho yi tshama yi ri loko munhu a tshove vutshamo bya ntolovelo kumbe e-e.

Ku tshova vutshamo bya xibalo

Nkumisiso wa loko loko munhu a tshovile vutshamo bya xibalo i ndzavisiso wa timhaka loko munhu yoloye a yima ku va mutshami wa ntolovelo eAfrika-Dzona kumbe e-e. Munhu loyi a nga mutshami hi nawu wa xikambelwana xo va kona hi nyama, u yima ku va mutshami loko munhu yoloye a ri ehandle ka Rhiphabuliki hi nyama eka nkarhi lowu ya ka emahlweni wa kwalomuya ka 330 wa masiku hi ntalo. Lahlo lowu anakanyiwaka eka swikongomelo swa xibalo xa mimbuyelo ya xuma wa humelela loko munhu a tshova vutshamo bya yena bya xibalo. Munhu u ta anakanyiwa ku va a lahla tinhundzu ta yena ta misava hinkwayo, ku nga katsiwi nhundzunkamfambiso leyi nga eAfrika-Dzonga.

Nsuso wa hakelo ehansi ka xiyenge xa 10(1)(o)(ii) ku nga si fika ti1 Nyenyankulu 2020

Nsuso wa hakelo ehansi ka xiyenge xa 10(1)(o)(ii) wu tirha eka mutshami wa xibalo wa le Afrika-Dzonga loyi a nga mutirhi naswona a nyikaka vukorhokeri ehandle ka Afrika-Dzonga ematshan'wini ya muthori (wa le Afrika-Dzonga kumbe matiko mambe) eka nkarhi wo leha ku tlula 183 wa masiku hi ntalo eka nkarhi wun'wana na wun'wana wa 12 wa tin'hweti ku katsa na nkarhi lowu ya ka emahlweni lowu hundzaka 60 wa masiku hi ntalo ehandle ka Afrika-Dzonga eka nkarhi wun'wana na wun'wana wa 12 wa tin'hweti. Nsuso wa hakelo a wu tirhi eka lava nga ri ki vatshami. Loko swilaveko hinkwaswo swi fikeleriwile, mutshami u ta ringanela nsuso wa hakelo eka xiphemu hinkwaxo xa muholo lowu yelanaka na vukorhokeri lebyi nyikiweke ematikweni mambe. Ku kuma vuxokoxoko byo ya emahlweni eka leswi nsuso wu tirhisaka xiswona, u komberwa ku languta [Noti ya Nhlamuselo ya 16 \(Humeso wa2\): Nsuso wa hakelo eka xibalo xa malinghena: Malinghena ya ntholo wa matiko mambe.](#)

Nsuso lowu wa hakelo, hambiswiritano, a wu tirhi eka muholo lowu horiweke hi munhu ku suka eka vukorhokeri lebyi nyikiweke ehandle ka Afrika-Dzonga eka muthori wun'wana na wun'wana eka sekithara ya mfumo, kumbe eka munhu loyi a khomeke hofisi ya mani na mani ku ya eka munhu loyi a thoriweke kumbe a anakanyiweke ku va a thoriwile ehansi ka Nawu wa Palamende. Malinghena leyi kumiweke hi van'watikondiraka va phurayivhete a yi katsiwangi eka xikopu xa xiyenge xa 10(1)(o)(ii) tanihileswi malinghena leyi va yi kumaka yi nga tekiweki yi ri muholo.

Nsuso wa hakelo ehansi ka xiyenge xa 10(1)(o)(ii) ku sukela hi ti1 Nyenyankulu 2020

Vatshami va ha ta laveka ku xixima swilaveko swa 183 na 60 wa masiku mo helela ku kota ku ringanela nsuso wa hakelo. Loko ku ve swilaveko swa "masiku" a swi fikeleriwanga, R1.25 million yo sungula ya malinghena ya ntholo wa matiko mambe leyi kumiweke hi mutshami wa xibalo yi ta ringanela nsuso wa hakelo ku sukela eka malembe Ma nhlelelo lama sungulaka endzhaku ka ti1 Nyenyankulu 2020.

Malinghena yin'wana na yin'wana ya matikomambe leyi horiweke ehenhla no tlula R1.25 million yi ta hakerisiwa xibalo eAfrika-Dzonga, hi ku tirhisa matafula ma ntolovelo ma xibalo eka lembe rero ra nhlelelo.

Xana i muxaka wihi wa malinghena lowu angarheliweke?

Mitsengo leyi landzelaka yi wela eka xikopu xa nsuso wa hakelo:

- muholo;
- mimbuyelo leyi hakerisiwaka xibalo;
- hakelo ya livhi;
- hakelo hi awara;
- hakelo ya nkarhi wa ntluriso wa nkarhi wa ntirho;
- bonasi;
- xikhenso;
- khomixini;
- hakelo;
- imolumente

- xengetelo (ku katsa na mixengetelo ya swa marendzo, ku nyikiwa timali nkarhi wu nga se fika na mivuyiselo;
- mitsengo leyi kumiweke eka makungu
- mitsengo leyi kumiweke mayelana na ku nyikiwa ka mikavelo eka mutirhi.

Xana hakeriso wa xibalo hikambirhi wu nga humelela?

Ina, loko ku ve munhu u hola malinghena ya ntholo leyi hundzaka hi R1.25 million naswona ntwanano wo hakela xibalo hikambirhi exikarhi ka Afrika-Dzonga na tiko rimbe, loko ri ri kona, xiphemu xa malinghena leyi hundzaka R1.25 million xi nga helela xi hakerisiwe xibalo hikambirhi.

Hi ku angarhela, ehansi ka swipimelo swa ntwanano wo hakerisa xibalo hikambirhi, loko mutirhi a nyika vukorhokeri etikweni rimbe eka ku tlula 183 wa masiku, matiko hamambirhi ma tiphina hi mfanelo yo hakerisa xibalo eka malinghena. Tiko ra xihlovo ri tiphina hi mfanelo yo sungula yo hakerisa xibalo eka malinghena ya ntholo naswona tiko ra vutshamo, eka xiyimo xa hina ku nga Afrika-Dzonga, ri ta nyika vevukiso wa hakeriso wa xibalo hikambirhi hi xivumbeko xa khirediti ya xibalo xa matiko mambe eka xiyimo lexi xibalo xi nga hakerisiwa eka matiko mambirhi, hi ku ya hi swipimelo.

Vevukiso eka hakeriso wa xibalo hikambirhi?

Xiyenge xa 6quat i endlelo ehansi ka nawu wa laha kaya wa Afrika-Dzonga ku koxa vevukiso ku suka eka hakeriso wa xibalo hikambirhi laha ntsengo wu nga kumiwa ku suka eka vukorhokeri lebyi nyikiweke ehandle ka Afrika-Dzonga wu fanele ku hakerisiwa xibalo eAfrika-Dzonga na le tikweni rimbe. Khirediti leyi yi nga koxiwa eka nhlelelo hi ku tirhisa ntleriso wa xibalo xa malinghena wa munhu hi yexe, loko ku ve swilaveko swin'wana swi fikeleriwile.

Muthori eka xiboho xa yena , ehansi ka ndzimana ya 10 ya Xedulu ya Vumune, a nga endla xikombelo xa xileriso ku suka eka SARS ku tekela enhlokweni vuswikoti bya khirediti ya xiyenge xa 6quat n'hweti na n'hweti ku kumisisa xikweleti xa xibalo xa mutirhi. Leswi swi ta endliwa hi ku tirhisa chanele leyi tinyikeleke eka SARS leyi nga ta endliwa yi va kona eka mani na mani.

Vona vuxokoxoko eka [Swileriso ehansi ka ndzimana ya 10 eka Xedulu ya Vumune.](#)